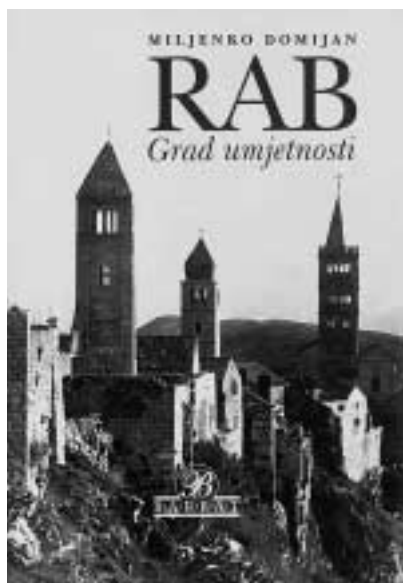

felix arba - orbis artis

MILJENKO DOMIJAN

Rab - Grad umjetnosti

Barbat, Zagreb, 2001.

► U uvodu Miljenko Domijan predstavlja pristup, određen nakanom nakladnika da "nizom 'malih' monografija na sažet i popularan način predstavi našu kulturnu baštinu". Kao autoru prve monografije u tom nizu, o gradu Rabu, zacijelo mu je pripala zadaća da iznese primjer, a možda i postavi model. Točnije, da u skladu s profilom nakladnika koji se specijalizirao za historiografsku literaturu - poglavito sintezne preglede povijesti pojedinih epoha, sredina i kultura - iznađe sličan ili podudaran način prezentacije što ga već oprimgjeruju *Barbatova* izdanja: literarni diskurs koji faktografiju nadilazi interpretacijom, a erudiciju posreduje naracijom. Drugim riječima, da se prilagodi čitateljskom krugu općeg, nespecijalističkog obrazovanja ne odustajući od zahtjeva znanstvenosti.

U svekolikoj, recentnoj, pa i starijoj do-

maćoj povijesnoumjetničkoj literaturi, napose onoj koja se bavi velikom umjetničkom baštinom i i spomenicima Dalmacije, postoje različiti pokušaji dosezanja takvog cilja. No, rijetkim je autorima uspijevalo doseći ravnotežu između znanstvenoga/stručnoga i "popularnoga", odnosno, ostvariti nužan i zacijelo tegoban kompromis. Tako se s jedne strane simplifikacijom i populizmom prilagođava pretpostavljenoj, zacijelo teško određivoj obrazovnoj i kulturnoj razini potecijalnog čitateljstva, o čemu svjedoče napose brojni "vodiči" i fotomonografije bilo da su im autori znanstvenici i istraživači, bilo publicisti različitih naobrazbi i pretenzija, dok se pak s druge strane ustrajanje na stručnosti i odgovornost prema znanstvenosti objavljuje preobiljem podataka, poglavito referenci, kompliciranom strukturom, svjesno ili nesvjesno reduktivnim, nenarativnim diskursom, odbojnim čitateljstvu kondicioniranom medijima i željom udobne i brze recepcije.

U procjepu između dvaju imperativa Miljenko Domijan našao je odmjeren znanstveno-popularni diskurs, tako da je njegova monografija o Rabu inovativni interpretacijski pothvat ponuđen i struci i široj publici. Odgovoran prema podatku, metodičan i točan, Domijan se ipak ne ustručava emotivnog obojenja, što je prirodno s obzirom na to što je Rabljanin, a Rab i njegovi spomenici trajna su mu istraživačka i znanstvena preokupacija, pa ni prosvjetiteljskog angažmana što ga je razvio kao konzervator. Razvedenu naraciju, koju obilježava gotovo senzualan smisao za riječ, prati i dopunjuje raskošno obilje slike: 256 stranica knjige sadrži 306 fotografija i 65 crteža. Recepciji Domijan time nudi dvije razine percepcije: brzu i sugestivnu - slike koja cilja na osjetila i osjećaj te drugu - teksta, upućenu intelektu i težnji za znanjem. No, ponajvažnije je što je posrijedi najcjelovitija povijesnoumjetnička monografija Raba dosad, dakle, pokušaj sinteze spoznaja više generacija istraživača, mnogobrojnih specijalističkih uvida i vlastita iskustva.

Rab je kao urbani artefakt i riznica umjetni-

na oduvijek bio predmetom zanimanja učenih putopisaca univerzalne naobrazbe i znanja koji su Dalmaciju otkrivali kao rubni kulturni krajolik Mediterana, osebujna identiteta i obilja spomenika svih razdoblja. Javljaju se u epohi prosvjetiteljstva, a od druge polovice 19. stoljeća kad se povijest umjetnosti konstituira kao moderna znanost, sve su češći istraživači specijalisti: arheolozi, povjesničari umjetnosti, arhitekti. Dok protoznanstveni prikazi obuhvaćaju kulturu i povijest, prirodu, umjetnost i običaje, svojstven im je, dakle, kulturno-povijesni ili antropološki pristup (A. Fortis), stručno-znanstveni radovi usmjereni su na spomenike i već striktno pripadaju području povijesti umjetnosti. Svojim već razvijenim metatejzikom i slikom koja nema samo animacijsku funkciju nego dokumentira istraživanje i podržava analizu, oni nisu toliko namijenjeni širem obrazovanom sloju građanstva nego ponajprije stručnjacima. Istraživanje i zaštita dalmatinskih spomenika u programu su Centralne komisije za istraživanje i uzdržavanje građevnih spomenika, osnovane 1850. u Beču, a također i Društva za jugoslavensku povijestnicu, utemeljenog iste godine u Zagrebu. Ti programski ciljevi, karakteristični za početke znanstvene povijesti umjetnosti kad se javljaju opsežni popisi spomenika, zbirni katalozi i izdanja izvora, potakli su niz pregleda koji se svjesno ili nesvjesno uklapaju u dominantnu znanstvenu viziju te epohe: sustavnu umjetničku topografiju. U svim pregledima dalmatinskih spomenika zaslužno mjesto nalazi Rab (R. Eitelberger, T. G. Jackson, C. Gurlitt). Stranim, poglavito austrijskim istraživačima koji promiču teorijska načela Bečke škole povijesti umjetnosti, početkom 20. stoljeća pridružuju se hrvatski znanstvenici (Ć. M. Iveković), a poslije Prvog svjetskog rata oni preuzimaju vodstvo (Lj. Karaman). Uz preglede sve se više javljaju studije usmjerene pojedinačnim spomenicima (D. Frey, *S. Giovanni Battista in Arbe*, 1911., *Der Dom zu Arbe*, 1912.), a 1914. izlazi prva monografija Raba (W. Schleyer, *Arbe Stadt und Insel, Ein Schatzkästlein der Natur und Kunst in Dalmatien*), zasnovana na tadašnjoj razini

znanja i u duhu fenomenoloških prikaza devetnaestoga stoljeća. U dvadesetom stoljeću dominirat će specijalistički pristupi (povjesničara, arheologa, povjesničara umjetnosti, arhitekata), dok će se pregledi javljati ciklički. Iz druge polovice osamdesetih potječe nekoliko reprezentativno opremljenih knjiga koje se bave umjetničkom i književnom baštinom Raba. Iza većine, izašle iz zagrebačke nakladničke kuće *Grafički zavod Hrvatske*, stoji Vladimir Štokalo, tada glavni urednik te kuće, od 1992. vlasnik *Barbata*. Među tim publikacijama ističe se *Rapski zbornik* (1987.), realiziran kulturnom energijom Raba i potporom više središnjih nacionalnih institucija, s priložima znanstvenika s više područja, u kojima se koncentrirano posređuju najnovija istraživanja i spoznaje.

Domijanu je, dakle, na raspolaganju stajala relativno razvedena literarna supstruktura, a uz to, što je osobito važno, vlastita istraživanja najvećim dijelom povezana s obnovom najvažnijih spomenika Raba koja je sam poticao i godinama vodio. Monografiji je prethodio pokušaj sinteze u odrednici Rab *Enciklopedije hrvatske umjetnosti* (1996.), na strukturu koje se monografija oslanja.

Dominantni dio knjige posvećen je velikim arhitektonskim spomenicima Raba, poglavito sakralnima, potom profanima, javnim zdanjima i istaknutim palačama, a na kraju je riječ o svjedočanstvima tradicijske arhitekture, važnom sastojku kulturnog krajolika otoka. S pravom autor velike spomenike obilježava "vitalnim točkama" grada te ih predstavlja prema kriteriju ukupne, oblikovno-stilske, estetske, simboličke i uporabne vrijednosti, na čelu s katedralom sv. Marije Velike i njezinim zvonikom, samostanom sv. Andrije, ostacima crkve i samostana sv. Ivana, dakle, velikim romaničkim solistima unutar ukupne dalmatinske umjetničke baštine te drugim crkvama i samostanima iz kasnijih razdoblja. Svaki je spomenik obrađen gotovo monografski. Domijanu je osobito važno prikazati slojevitost spomenika, dakle, ne samo onaj sloj kojem zahvaljuju svoj identitet, nego sve slojeve

koji dokumentiraju njihovu vremenitost i dugovječnost, ma kako bili posvjedočeni - fragmentarno ili cjelovito. Stoga potanko razlaže udjel stilskih epoha i pojedinih majstora, ako i kad su poznati. Stalo mu je do točnih distinkcija; tako, posebno u korpusu romaničkih spomenika razlikuje raniji, proromanički sloj koji obilježava gradnju i adaptaciju nekoliko crkava u gradu i na otoku već sredinom 11. stoljeća, na što je prvi upozorio već u odrednici Rab u *Likovnoj enciklopediji Jugoslavije*, 1987. (2, 42-43), a potom naglasio u *Enciklopedije hrvatske umjetnosti*, 1996. (2, 114-116). Razastirući povijest gradnje, dogradnji i adaptacija arhitektonske strukture, paralelno prikazujući i njezinu opremu, mobilijar i bogati inventar, omogućuje čitanje spomenika i ujedno objašnjava postupak i rezultat obnove.

Sekvenci posvećenoj spomenicima prethode sažeta, komplementarna poglavlja *Povijesni pregled* i *Graditeljski razvoj*, prikaz kojih je zasnovan podjednako na povijesnim izvorima te sačuvanim artefaktima i strukturama koje obilno predstavlja vizualnom dokumentacijom. U oba poglavlja Domijan osobito pažnju posvećuje liburnskim i rimskim fazama urbanizacije, svjedočanstva kojih ipak ne dopuštaju određivanje karaktera i veličine naselja, no usuduje se na hipoteze oslonom na recentna istraživanja i vlastite analitičke uvide. Drugim riječima, ustraje na urbanom, topičkom i sadržajnom kontinuitetu sve do proromanike i romanike, koje gradu pridaju jedinstven morfološki identitet i fiskiraju ga gotovo u današnjim okvirima. Snažna djelatnost u razdoblju renesanse i zahvati baroka na mnogim zdanjima, arhitektonskim i simboličkim reperima grada, napose nove profane, javne zgrade i privatne palače, obogaćuju taj identitet i slojevitu sliku grada, koje narušuju nekontekstualni zahvati od kraja 19. stoljeća, a napose u 20. stoljeću. Kričkom analizom gradnji koje dezintegriraju baštinjenu urbanističku kompoziciju Domijan razotkriva modernitet, točnije stanje duha koje se legitimira egoističnom uporabom vrijednosti tradicije i tek se u drugoj polovici 20. stoljeća otkupljuje

projektima obnove pojedinih velikih spomenika.

No, stjecajem pozitivnih okolnosti u Rabu je u posljednje vrijeme uzorno obnovljeno nekoliko najvažnijih spomenika, među kojima treba posebno istaknuti katedralu kojoj je rehabilitiran povijesni izgled unutrašnjosti i pročelja te ostatke crkve i samostana sv. Ivana Evangelista, kojima je obnovljen zvonik i sačuvani dijelovi crkve (rekompozicija i djelomična rekonstrukcija svetišta s deambulatorijem). Iako je u prikazima pojedinih velikih spomenika dovoljno riječi o konzervatorskim radovima, sustavnoj obnovi kakva je očito na djelu u Rabu, trebalo je posvetiti posebno poglavlje s preciznom kronologijom koju je teško iščitati iz cjeline teksta. Tek je upućenim stručnjacima poznato da taj gradski i kulturni projekt potiče sam autor, no hvalevrijedna samozatajnost i skrupuloznost nisu trebali priječiti da se on predstavi kao proces, već stoga što predstavlja uzor što ga postavlja struka.

Napokon, vrijedno je istaknuti što Domijan sustavno postavlja povijesna i umjetnička svjedočanstva Raba u kontekst urbane kulture i umjetnosti Dalmacije, pa i cijele jadranske regije, upućujući na podudarnosti i posebnosti, različitosti i sličnosti. Upravo iz te bogate, razvedene matrice, u slijedu povijesnih gradova istočnojadranske hrvatske obale, Rab se suvereno osovljuje svojom jedinstvenošću i identitetom. Unatoč sustavnim istraživanjima i bezbroju studija, mnogi od tih solitera ipak još nemaju slične monografije. Izuzetna recepcija monografije o Rabu koja je za godinu dana gotovo rasprodana, pa izdavač priprema drugo izdanje, kao i izdanja na više europskih jezika, svjedoči o potrebi i zanimanju za takvim publikacijama. Možda će monografija o Rabu biti poticajem drugim autorima i nakladnicima da se ohrabre na slično.

→ Snješka Knežević